

УДК 376-056.264-053.4:81'233

Л. В. Мороз

кандидат педагогічних наук, доцент
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

К. О. Биваліна

магістрантка спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія)
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті представлено трактування поняття «зв'язне мовлення» різними вченими, характеристику розвитку зв'язного мовлення в дітей в онтогенезі, зазначено про зв'язок розвитку інтелектуальних та мовленнєвих можливостей дитини, подано стислу характеристику зв'язного мовлення дітей із затримкою психічного розвитку.

В статтє представлена трактовка поняття «связная речь» різними ученими, характеристика розвитку святої речі у дітей в онтогенезі, определена связь розвитку інтелектуальних і речевих можливостей ребенка, дана краткая характеристика святої речі дітей с задержкою психического развития.

The article presents the interpretation of the concept of «connected speech» by different scientists, characterizes the development of connected speech in children in ontogenesis, defines the connection between the development of intellectual and speech abilities of a child, gives a brief description of connected speech of children with mental retardation.

Ключові слова: зв'язне мовлення, висловлювання, розвиток, спілкування, діти.

Ключевые слова: связная речь, высказывание, развитие, общение, дети.

Keywords: coherent speech, expression, development, communication, children.

Постановка проблеми. На сьогодні спостерігається стійка тенденція збільшення числа дітей із затримкою психічного розвитку через різні причини. Складними завданнями для дітей із затримкою психічного розвитку є переказ творів, складання розповіді за серією сюжетних малюнків, творчої розповіді, описової розповіді. Відповіді дітей даної категорії на запитання дорослого не є розгорнутими, часто у відповідях основна думка втрачається і переважають сторонні думки та судження [14].

Формування зв'язного мовлення в дітей з затримкою психічного розвитку залишається одним із найсуперечливіших питань у спеціальній педагогіці, що, у свою чергу, залежить від ступеня розвитку наочно-образного мислення, вміння встановлювати суттєві ситуаційні зв'язки між предметами та правильно висловлюватися [9]. Для ефективної організації корекційного процесу з розвитку зв'язного мовлення в дітей зазначеної категорії необхідним є вивчення теоретичних основ розвитку зв'язного мовлення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Психологічна природа зв'язного мовлення, його механізми та процес становлення досліджувались такими вченими, як Л. Виготський, М. Жинкін, З. Істоміна, С. Ру-

бінштейн та ін. В. Марущак розкриває особливість розвитку зв'язного мовлення на уроках української мови, подає формулювання поняття «розвиток зв'язного мовлення» та підходи сучасних лінгводидактів до означеної проблеми [12]. Основні напрямки з розвитку зв'язного мовлення молодших школярів відповідно до засад Нової української школи визначає Г. Зажарська, сучасні підходи до розвитку зв'язного мовлення молодших школярів на уроках української мови в початковій школі О. Хома [7, 13].

Мета статті – висвітлити науково-теоретичні основи розвитку зв'язного мовлення в дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зв'язне мовлення – це ряд логічно побудованих речень, змістовне висловлювання, що забезпечує спілкування та взаєморозуміння. І. Гальперін, Л. Лосева та ін. визначають зв'язне мовлення як відрізок, що має значну протяжність у часі, поділяється на більш чи менш закінчені частини і передає завершену думку [4]. Б. Ахметов, Б. Головін у характеристиці зв'язного мовлення основним вважають взаємозв'язок та єдність змісту і форми мовлення [5]. У дослідженнях Н. Єрастова, В. Колишанського та ін. зв'язне мовлення визначається як точне висловлювання, що характеризується знанням предмета, постійним контролем того, хто розмовляє, за змістом висловлювання; як логічне висловлювання, в якому семантичні зв'язки між елементами не суперечать законам логіки; як доречне вислов-

лювання, що відповідає меті та умовам комунікації; як стисле, багате, чисте та красиве висловлювання [8]. Лінгводидакти А. Богуш, Н. Гавриш розглядають зв'язне мовлення дітей дошкільного віку як організоване за законами логіки, граматики і композиції єдине ціле, що має тему, виконує певну функцію (здебільшого комунікативну), має відносну самостійність і завершеність, розчленовується на більш чи менш значущі структурні компоненти [3]. А. Бородич розглядає зв'язне мовлення дітей дошкільного віку як словесне розгорнуте висловлювання, що забезпечує спілкування та взаєморозуміння дітей і дорослих [2]. За О. Ушаковою, зв'язне мовлення дітей дошкільного віку – це розгорнутий виклад відповідного змісту, побудований логічно, послідовно й точно, граматично правильно й образно.

Основною функцією зв'язного мовлення є комунікативна, людина спілкується з іншими за допомогою зв'язних висловлювань. Комунікація здійснюється у двох основних формах – діалозі й монологі. Кожна з цих форм має свої особливості, які визначають методики їх формування.

Діалог є первинною природною формою класичною формою мовленнєвого спілкування, головною особливістю якого є чергування говоріння одного співрозмовника зі слуханням та наступним говорінням іншого і слуханням першого. Важливо, що в діалозі співрозмовники завжди знають, про що йдеться. Усне діалогічне мовлення

відбувається в конкретній ситуації та супроводжується жестами, мімікою, інтонацією, мовлення в ньому може бути неповним, скороченим, іноді фрагментарним [1, 3].

Монологічне мовлення – зв'язне, логічно послідовне висловлювання, що відбувається відносно довго в часі, не розраховане на негайну реакцію слухачів. Воно має більш складну будову, є більш розгорнутим, висловлює думку однієї людини, яка невідома слухачам, містить більш повне формулювання інформації.

Мотиви діалогічного та монологічного мовлення також є різними: монологічне мовлення стимулюється внутрішніми мотивами (його зміст і мовні засоби обирає людина, яка говорить), діалогічне мовлення стимулюється ще й зовнішніми мотивами (ситуація, в якій відбувається діалог, репліки співрозмовника).

Зв'язне мовлення може бути ситуативним і контекстним. Ситуативне мовлення зрозуміле лише з урахуванням конкретної наочної ситуації і не відображає повністю змісту думки в мовленнєвих формах. Зміст контекстного мовлення зрозумілий із самого контексту. Складність контекстного мовлення полягає в тому, що воно потребує побудови висловлювання без урахування конкретної ситуації, з опорою лише на мовні засоби [10].

У підготовчому періоді розвитку мовлення, на першому році життя, у процесі безпосередньо-емоційного спілкування з дорослим закладаються основи майбутнього зв'яз-

ного мовлення. У другій половині другого року життя дитина набуває можливості засобом мовлення вступати у свідоме спілкування з дорослим. Слово для неї має сенс цілого речення, поступово з'являються перші речення. Не зважаючи на недосконалість вимови звуків, обмеженість словника, граматичні помилки, мовлення є засобом спілкування та узагальнення [6]. На третьому році життя дитина користується діалогічною формою мовлення [6].

У дошкільному віці головною особливістю є виникнення функції планування мовлення, мовлення набуває форми монологічного, контекстного.

А. Леушина, Д. Ельконін вказують, що у віці 4-5 років дитина від виняткового панування ситуативного мовлення переходить до контекстного [11]. Дитина 4-5 років активно вступає в розмову, може брати участь у колективній бесіді, переказує, самостійно розповідає. Разом з тим їхнє зв'язне мовлення ще недосконале.

У старшому дошкільному віці дитина здатна брати активну участь у бесіді, достатньо повно й точно відповідає на запитання, формулює питання доповнює відповіді інших, подає доречні репліки. Також дитина засвоює різні типи зв'язних висловлювань (опис, розповідь, частково міркування) [6].

Зв'язне мовлення має надзвичайного значення для розвитку інтелекту та самосвідомості дитини, позитивно впливає на формування таких особистісних якостей, як

комунікабельність, креативність, компетентність, ініціативність, доброзичливість. Добре розвинене зв'язне мовлення дає можливість дитині чітко та ясно мислити, встановлювати контакт з оточенням, ініціювати власні ідеї, брати участь у різних видах дитячої діяльності.

У дітей із затримкою психічного розвитку формування мовлення, зокрема зв'язного, значно відрізняється від розвитку мовлення в нормотипових дітей і має деяку специфіку. На тлі присутніх у цієї категорії дітей нестійкості уваги, недостатньої сформованості фонематичного слуху, зорового та тактильного сприймання, оптико-просторового синтезу, довільної пам'яті, зорово-моторної координації, спостерігаються суттєві труднощі в мовленнєвому оформленні власних дій, відмічається неповноцінність не лише спонтанного, але й відображеного мовлення, відмічається неузгодженість мовленнєвої та предметної діяльності.

Затримка в розвитку контекстного мовлення, як і відставання в усьому мовленнєвому розвитку, виявляється в дітей із затримкою психічного розвитку як вторинний дефект, як результат недостатності аналітико-синтетичної діяльності, низького рівня пізнавальної й особливо мовленнєвої активності, несформованості мисленнєвих операцій.

Мовлення в дітей із затримкою психічного розвитку може бути настільки слабо розвиненим, що не може виконувати функцію спілкування. Недорозвиток комуніка-

тивної функції мовлення «не компенсується іншими засобами спілкування. У результаті до шкільного віку не навчені діти із затримкою психічного розвитку приходять із суттєвим мовленнєвим недорозвитком та потребують спеціально організованої роботи з розвитку мовлення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, зв'язне мовлення є найскладнішою формою мовленнєвої діяльності людини. У процесі формування та розвитку зв'язного мовлення особливо важливим є тісний зв'язок мовленнєвого та розумового розвитку дітей, тому питання удосконалення зв'язного мовлення у дітей із затримкою психічного розвитку набувають особливої актуальності та потребує пошуку ефективних підходів і засобів корекційної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах : підручник. К. : ВД «Слово», 2011. 704 с.
2. Бородич А. М. Методика розвитку речи детей. М. : Просвещение, 1974. 228 с.
3. Гавриш Н., Богуш А. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку. Генеза, 2014. 160 с.
4. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Калини, 1987. 138 с.
5. Головин Б. Н. Введение в языкознание. М. : Высшая школа, 1983. 231с.

6. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови: підручник / за ред. А. М. Богуш. К. : Вища школа, 2007. 542 с.
7. Зажарська Г. П. Основні напрямки з розвитку мовлення молодших школярів відповідно до засад Нової української школи. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2019. № 1 (324). Ч.2.
8. Ерастов Н. П. Психологические проблемы рациональной организации учебной работы школьников. Ярославль, 1972. 96 с.
9. Кашуба Л. В. Развитие зв'язного мовлення молодших школярів із затримкою психічного розвитку засобами образотворчого мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2009. 20 с. URL : <http://www.allbest.ru/> (дата звернення: 10.11.2021).
10. Леонтьев А. А. Психолінгвістический анализ семантики и грамматики : на материале онтогенеза речи. М. : Наука, 1990. 165 с.
11. Марущак В. С. Про деякі особливості розвитку зв'язного мовлення молодших школярів. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2015. № 4 (51).
12. Хома О. М. Сучасні підходи до розвитку зв'язного мовлення молодших школярів на уроках української мови в початковій школі. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. III(25), Issue: 49. URL : www.seanewdim.com (дата звернення: 10.11.2021).
13. URL : <http://www.logos-cds.ru/stati/formirovanie-svyaznoj-rechi-u-detej-starshego-doshkolnogo-vozrasta-s-zaderzhkoj-psichicheskogo-razvitiya/> (дата звернення: 10.11.2021).

УДК 376.37

Л. В. Мороз

*кандидат педагогічних наук, доцент
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка*

А. С. Кононенко

*магістрантка спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія)
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка*

РОЗВИТОК ДРІБНОЇ МОТОРИКИ У ДІТЕЙ 4-5 РОКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ І РІВНЯ

У статті розглядаються наукові погляди, щодо розвитку дрібної моторики у дітей із загальним недорозвитком мовлення. Запропоновані ігри та вправи для розвитку дрібної моторики у дітей 4-5 років із загальним недорозвитком мовлення.

В статье рассматриваются научные взгляды относительно развития мелкой моторики у детей с общим недоразвитием речи. Предложены игры и упражнения для развития мелкой моторики у детей 4-5 лет с общим недоразвитием речи.

The article considers scientific views on the development of fine motor skills in children with general speech underdevelopment. Games and exercises for the development of fine motor skills in children 4-5 years with general speech underdevelopment are offered.

Ключові слова: загальне недорозвинення мовлення, дрібна моторика, ігри для розвитку дрібної моторики, зв'язок із мовленням.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, мелкая моторика, игры для